

ФІСКАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Науково обґрунтовано сутність фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності у системі економічної безпеки держави. Запропоновано авторське визначення поняття «фіскальне регулювання зовнішньоторговельної діяльності» крізь призму теорії безпекознавства. Окреслено місце фіскального регулювання у системі економічної безпеки держави. Виокремлено складові процесу фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності.

Ключові слова: економічна безпека держави, фіскальне регулювання зовнішньоторговельної діяльності, складові економічної безпеки держави, важелі та інструменти фіскального регулювання.

Постановка проблеми. Ось уже протягом 26 років Україна існує як незалежна та суверенна держава. Держава, яка має власні інтереси у політичній, економічній, військовій, науково-технологічній та інших сферах. І хоча сучасний геоekonomічний простір характеризується стрімкими процесами глобалізації, інтеграції господарської діяльності, економічної та соціальної політики, між країнами все ж не припиняється запекла боротьба за контроль над обмеженими економічними ресурсами і транспортними коридорами. Спостерігається жорстоке суперництво національних економік і наднаціональних угруповань у відстоюванні власних економічних інтересів.

Підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом (ЄС), запровадження безвізового режиму, а у перспективі набуття нашою державною повноправного членства у ЄС – ще більше посилює актуальність питань щодо наукового пошуку шляхів та методів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на внутрішньому, європейському та світовому ринках, забезпечення сталого економічного зростання та економічної безпеки держави загалом. І хоча процес інтеграції нашої держави до ЄС передбачає максимальну ліквідацію торговельних бар'єрів на шляху міжнародної торгівлі, все ж одними з основних важелів впливу на ці процеси залишаються фіскальні інструменти. Світовий досвід засвідчує, що більшість країн, де-юре декларуючи максимальне сприяння міжнародній торгівлі, продовжують захищати внутрішні ринки, зокрема й за допомогою фіскальних важелів.

Нехтування проблемами пошуку фіскальних важелів підвищення рівня економічної безпеки України може сприяти остаточному перетворенню нашої держави у сировинний придаток та ринок збуту товарів низької якості.

Стан дослідження. Різними аспектами досліджуваної проблематики займалися зарубіжні та вітчизняні учені. Зокрема ґрунтовні теоретичні дослідження проблем оцінки ефективності митної політики належать таким зарубіжним дослідникам, як: А. Сміт (досліджено можливість встановлення ефективних митних тарифів, що не порушують ринкової рівноваги), Дж. Стігліц (теоретично показано можливість узгодженого використання митного та податкового регулювання), Дж. Левінсон та Дж. Слемрод (показано, що з двох видів державного регулювання – податкового та митного, тільки останнє може бути ґалузево-орієнтованим і досліджуються питання відповідності тарифного та митного регулювання на теоретичному (модельному) рівні), А. Мішра (проаналізовано вплив величини тарифів на рівень запобігання сплати митних платежів), Ф. Раймонд, Ш. Шанг-Жін (досліджено на підставі даних зовнішньоекономічної діяльності Китаю, що підвищення митної ставки на 1% призводить до збільшення обсягів контрабандного імпорту на 2–3%); Ф. Таусінг (проаналізовано історичну ретроспективу трансформації митно-тарифного регулювання в США у мірі переходу від закритої до відкритої економіки США), У. Харольд (вперше поставлено комплексне питання протекціоністських і фіскальних цілей митної політики).

Питанням теоретичних досліджень основ фіскального регулювання в Україні присвячені праці вітчизняних учених, а саме: В. Вишневецького (розраховуються економічні наслідки зменшення експортного мита в межах приєднання України до СОТ), О. Гребельника (побудовано теоретичну модель митно-тарифної політики за умови реформування економічної системи в Україні відповідно до вимог глобального рівня), Н. Злепко (розроблено цілісну систему практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності застосування мита як інструмента фіскальної та зовнішньоекономічної політики України), І. Івашук (досліджено фіскально-регулюючий аспект митної політики), М. Каленського (опрацьовано принципи визначення митної вартості імпортованих товарів, окреслені недоліки та переваги); Ю. Макогон (розглянуто теоретичні та практичні аспекти формування ефективної митної політики України в контексті світових тенденцій), П. Пашка (вивчено достовірність обчислення митної вартості товарів), О. Тищенко (досліджено регулятивний потенціал мита у разі впливу на економічні процеси на макро- та мікроекономічному рівнях); С. Юрія,

Є. Савельєва (проаналізовано умови, форми та напрями реалізації митної політики України).

Проблемам зміцнення економічної безпеки держави, визначенню її індикаторів і загроз, формуванню тривалої стратегії економічної безпеки України присвячені праці таких учених, як: О. Барановський, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, В. Геєць, В. Горбулін, Я. Жаліло, З. Живко, М. Єрмошенко, О. Іляш, А. Кудряченко, В. Мартинюк, А. Мокій, В. Мунтян, Я. Пушак, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Предборський, С. Пирожков, І. Ревак, А. Сухоруков, Р. Тринько, М. Флейчук, В. Франчук, В. Шлемко, Л. Яремко, Е. Алтінс фон Гейсау, П. Боулдер, Е. Брукінг, Л. Едвінссон, А. Вестінг, Е. Гудвін, С. Дурнхам, Р. Шеннон.

Метою статті є наукове обґрунтування сутності, завдання та ролі фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності у системі економічної безпеки держави.

Виклад основних положень. Дослідження сутності, інструментів та напрямів фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності доцільно здійснювати у контексті розгляду її місця у фінансовому регулюванні зовнішньоекономічних зв'язків та системи державного регулювання зовнішньоторговельних операцій загалом.

У всесвітній глобальній господарській системі локальні економіки окремих країн поступово втрачають потенціал саморозвитку і щораз більше інтегруються у світовий економічний організм. Економічний розвиток кожної країни дедалі помітніше пов'язаний з рівнем і характером її взаємодії з іншими державами, тому інтеграція економіки України у світову економіку є не тільки визначальною передумовою її економічного зростання, але й підґрунтям економічного розвитку на якісно новій основі. На цьому наголошує більшість українських економістів. Зокрема академік І. Лукінов ще на початкових етапах ринкових трансформацій зазначав, що майбутній економічний розвиток України потрібно розглядати у контексті розвитку світової економіки і що країни, які рухаються у напрямі міжнародної економічної інтеграції, мають суттєвий приріст ефекту, а країни, що дезінтегруються, зазнають величезних втрат [1, с. 6].

У всіх країнах державні інституції беруть участь у зовнішньоекономічних зв'язках, стимулюючи чи обмежуючи їхнє розширення загалом, з певними країнами, стосовно окремих сфер економічної діяльності та певної продукції. Регулювання у зовнішньоекономічній сфері здійснюється за двома основними напрямками. Перший – створення найсприятливіших умов для розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, забезпечення їх ефективності, уникнення негативних наслід-

ків від дій іноземних фірм, перешкод з боку іноземних держав і регулювання рівня участі країни у певних напрямках інтеграційних процесів. Другий – корегування внутрішніх умов діяльності, пов'язаної зі зовнішньоекономічною сферою, а саме – рівня відкритості економіки для зовнішнього світу, торговельного і платіжного балансів, обсягів і структури іноземних інвестицій, конкурентоспроможності національної економіки тощо.

Регулювання зовнішньоекономічних зв'язків здійснюється на основі юридичних правил (норм), встановлених законодавчими та іншими нормативно-правовими актами, шляхом використання таких інструментів, як контингування, ліцензування, квотування, контроль за цінами і доходами, а також через використання економічних інструментів та важелів регулювання – податків, відрахувань у державні цільові фонди, норми амортизації, валютного курсу, ставки позичкового проценту тощо. Тобто через сукупність правових, адміністративних і фінансово-економічних форм, методів та інструментів держава стимулює, координує і регламентує діяльність суб'єктів у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Проте ринковій системі господарювання більше відповідають економічні інструменти і важелі державного регулювання і вони найбільшою мірою використовуються під час регулювання зовнішньоекономічних зв'язків у країнах з ринковою економікою.

Вагоме місце в системі державного економічного регулювання займає фінансове регулювання, яке виникло у процесі еволюції суспільного виробництва і є невід'ємною умовою функціонування економіки [2, с. 102] та основною формою регулювання ринку [3].

В економічній літературі найживанішим є визначення суті фінансового регулювання як організованої державою діяльності з використанням всіх аспектів фінансових відносин з метою корегування параметрів відтворення. Основними ж його складовими, які виконують роль регуляторів ринкового господарства, на думку Л. Дробозіної є податки і неподаткові платежі у бюджет, фінансові пільги і санкції, загальні та цільові субсидії [2].

Існують відмінності й у поглядах щодо змісту фінансового регулювання, і щодо його складових. Зокрема, на думку В. Несторенка і В. Рокочої, фінансове регулювання є формою непрямого державного втручання у ринкові події, що ґрунтується на системі державних субвенцій [4]. О. Кириленко його головним змістом вважає систему оподаткування. На її думку, фінансове регулювання діяльності відбувається насамперед і зазвичай через оподаткування [5].

Не заперечуючи важливу роль державних субвенцій і оподаткування у системі фінансового регулювання економіки, ми вважаємо, що

фінансове регулювання за своїм змістом є більш емним і до його складу входять й інші фінансові інструменти з певним набором важелів впливу.

Кардинальні зміни, що поетапно відбулися в економіці України після проголошення незалежності держави, значно підвищили роль зовнішньоторговельного фактора в її розвитку. Так, на етапі реформування економіки і здійснення процесу становлення ринкового механізму активний розвиток зовнішньоторговельної діяльності (ЗТД) був одним із засобів пом'якшення наслідків спаду виробництва. Через обмеженість платоспроможного попиту на внутрішньому ринку експортна діяльність була і є важливим напрямом розвитку значної кількості українських підприємств, що передбачає залучення до процесу виробництва значної кількості виробничих ресурсів і робочої сили.

Особливе місце серед економічних методів державного регулювання економічних процесів належить фіскальному регулюванню. А в країнах Європейського Союзу, фіскальне регулювання є дієвим засобом циклічного регулювання економіки в умовах, коли монетарні важелі втрачають свою силу.

Одним із стратегічних завдань фіскальної політики, особливо у період економічного спаду й економічної війни, є наповнення бюджету фінансовими ресурсами та оптимізація витрат. Наукове обґрунтування запуску механізмів фіскального регулювання сприятиме підвищенню конкурентоспроможності економіки України, активізації інноваційно-інвестиційної складової розвитку, позитивно вплине на структурні процеси у реальному секторі економіки. Таке вдосконалення у межах цієї статті полягатиме у виокремленні напряму – фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності держави.

Професор О. Данілов розглядає фіскальне регулювання економіки як злагоджене використання методів бюджетного і податкового регулювання [6, с. 29].

Т. Паєнтко вдало доповнює трактування категорії «фіскальне регулювання», пропонуючи розглядати її як узгоджений та збалансований вплив фіскальних інструментів на об'єкти фіскального регулювання [7].

Місце фіскального регулювання у системі державного регулювання економіки представлено на рисунку 1.

У проаналізованій науковій літературі немає визначення сутності поняття «фіскальне регулювання зовнішньоторговельної діяльності», проте потенційна активізація зовнішньоекономічних відносин України, посилення її участі у світогосподарських процесах і найперше, через міжнародну торгівлю, значна частка надходжень до

державного бюджету від ЗТД, підвищують рівень вимог до фіскального регулювання цієї сфери, роблять актуальним дослідження і вимагають постійного вдосконалення існуючої системи її регулювання.

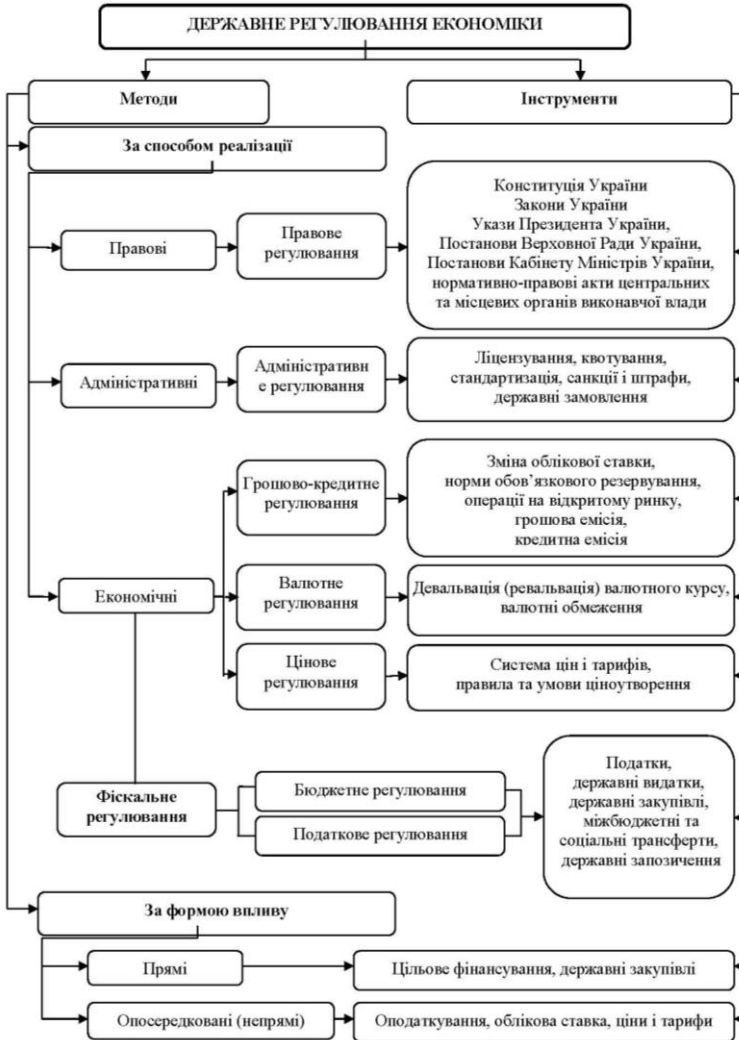

Рис. 1. Місце фіскального регулювання у системі державного регулювання економіки [1, с. 50]

На основі здійсненого аналізу, вважаємо, що під фіскальним регулюванням ЗТД необхідно розуміти динамічну систему регулятивних заходів держави з використанням інструментів, важелів впливу, стимулів та санкцій, за допомогою яких здійснюється постійна оптимізація зовнішньоторговельного обороту, просування вітчизняної продукції на зовнішні ринки та наповнення бюджету.

Зважаючи на те, що у запропонованому нами визначенні передбачається врахування принципів динамізму і системності, цілісну сутність розуміння системи фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності доцільно представити у вигляді рисунку 2.

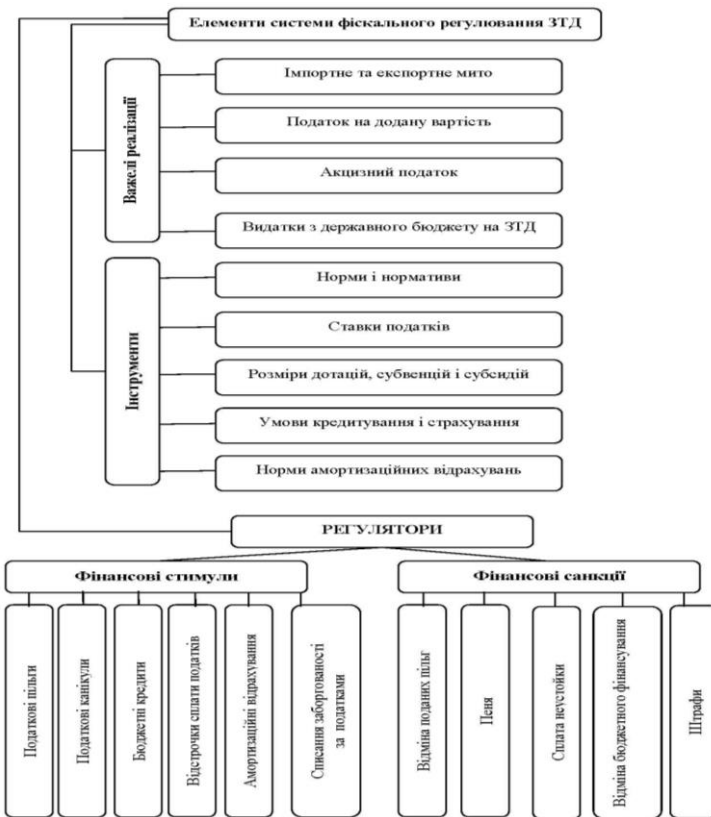

Рис. 2. Складові фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності

Розглянемо детальніше окремі елементи побудованої системи. Фіскальне регулювання ЗТД ґрунтується на використанні таких засобів, як податки на експортно-імпортні операції (мито, податок на додану вартість, акцизний податок), субсидії, штрафи, державні замовлення тощо. Використовуючи ці інструменти, держава через вплив на економічні інтереси змінює поведінку суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності, але одночасно зберігає за ними повну оперативну самостійність. Ці інструменти повною мірою відповідають природі ринкових відносин і тому виконують особливо важливу роль у регулюванні зовнішньоторговельної діяльності.

На практиці держава найчастіше здійснює регулювання ЗТД через оподаткування експортно-імпортних операцій, від дієвості яких значною мірою залежить рівень ефективності всієї системи державного регулювання ЗТД.

Можна констатувати, що важелі та інструменти фіскального регулювання є ефективними механізмами досягнення визначених цілей у межах обраного зовнішньоторговельного режиму. У кожній конкретній ситуації органи державного управління мають надавати перевагу певним інструментам (чи їх комбінації), враховуючи їхню дієвість, а також специфічні умови розвитку країни, що, з погляду американського економіста Д. Норта, має особливе значення для створення ефективної системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Говорячи про роль фіскального регулювання у забезпеченні економічної безпеки держави (ЕКБ) спершу зазначимо, що ця проблема – багатоаспектна. Наукові дослідження цієї проблематики почали проводитися з початку 90-х років ХХ століття, через появу низки новітніх загроз для ЕКБ України та її регіонів.

Термін ЕКБ держави виникає під впливом глобалізації та інтернаціоналізації світогосподарських зв'язків і спочатку використовувався на рівні міжнародних економічних відносин як сукупність окремих кількісних і якісних характеристик окремих країн [8]. Офіційного статусу термін «економічна безпека» набув 1985 року, коли на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН прийнято резолюцію «Міжнародна економічна безпека». У ній зазначалося необхідність сприяння забезпеченню міжнародної ЕКБ з метою соціально-економічного розвитку і прогресу кожної країни [9].

Наукові дослідження проблем ЕКБ у ХХІ столітті наполягають на неприпустимості розуміння сутності безпеки як «стану захищеності». І одні, з теоретико-філософського боку, пропонують розглядати поняття безпека як сукупність умов існування суб'єкта, що контролюються ним [10].

Інші, на основі інституціонального підходу, вирізняють сутність безпеки в умовах діяльності суб'єкта, що характеризується сукупністю умов, за яких забезпечується здатність держави і суспільства до самозбереження і розвитку [8].

Незважаючи на існування двох концептуальних підходів у трактуванні змісту поняття «безпека», поза сумнівом залишається методологія дослідження. Безпека – це синергетичне поняття, яке комплексно відображає узагальнений стан її складових і досліджувати його необхідно через систему індикаторів, національних економічних інтересів, чинників та загроз. ЕКБ є однією із частин національної безпеки.

Крім неї в це багатоаспектне поняття входять геополітична, військова, інформаційна, екологічна та демографічна безпека. Своєю чергою, ЕКБ відображає причинно-наслідкові зв'язки між економічною могутністю країни, її військово-економічним потенціалом та національною безпекою і має власну структуру. На рисунку 3 відображено авторське бачення місця фіскального регулювання ЗТД у структурі ЕКБ держави.

Рис. 3. Місце фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності у системі ЕКБ держави

Як відображено на рисунку, фіскальне регулювання ЗТД має найбільший взаємозв'язок із фінансовою і зовнішньоекономічною складовими ЕКБ держави та здійснює вплив на всі її інші частини, адже саме від цілей державної політики, що втілюються через

механізм фіскального регулювання ЗТД, залежать: розвиток реального сектору економіки, наповнення державного бюджету фінансовими ресурсами, активізація міжнародної торгівлі, забезпечення якісним продовольством населення держави та вихід держави на траєкторію сталого економічного зростання.

Висновки. Резюмуючи, насамперед потрібно зазначити важливу роль фіскального регулювання ЗТД у відстоюванні національних економічних інтересів, а значить – у забезпеченні ЕКБ держави. Це дає змогу досліджувати процес фіскального регулювання ЗТД не тільки з фінансового боку, але і крізь призму безпекознавчих підходів. Тому під дефініцією «фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності» потрібно розуміти сукупність регулятивних заходів держави з використанням інструментів, важелів, стимулів та санкцій, за допомогою яких забезпечується захист національних економічних інтересів.

Вибір і ефективне поєднання інструментів і важелів є найскладнішим завданням під час організації фіскального регулювання ЗТД.

---

1. Лукінов І. Інвестиційна діяльність в економічному оновленні та зростанні / І. Лукінов // Економіка України. – 1997. – № 8. – С. 7.

2. Финансы / М. Романовский. – М.: Перспектива, 2000. – 520 с.

3. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посібник / В. М. Опарін. – К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.

4. Несторенко В. Державне регулювання в соціальному ринковому господарстві ФРН / В. Несторенко, В. Рокоча // Економіка України. – 1994. – № 5. – С. 30–39.

5. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика): навч. посібник / О. П. Кириленко. – Тернопіль: Астон, 2002. – 212 с.

6. Фискальное регулирование экономического развития в посткризисный период: монография / под ред. А. Д. Данилова. – К.: ООО «ДКС центр», 2011. – 242 с.

7. Паентко Т. В. Інструменти фіскального регулювання фінансових потоків / Т. В. Паентко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.-nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=659>

8. Колісник О. Я. Бюджетна безпека у забезпеченні стратегії соціально-економічного розвитку держави: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Олег Ярославович Колісник. – Тернопіль, 2009. – 237 с.

9. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.

10. Иващенко Г. В. О понятии «безопасность» / Г. В. Иващенко // Теоретический журнал CREDO. – 2000. – № (6) 24 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.orenburg.ru/culture/credo/24/5.html>.

Шупрудько Н. В. Фискальное регулирование внешнеторговой деятельности в системе экономической безопасности государства

Научно обоснована сущность фискального регулирования внешнеторговой деятельности в системе экономической безопасности государства. Предложено авторское определение понятия «фискальное регулирование внешнеторговой деятельности» сквозь призму теории экономической безопасности. Указано место фискального регулирования в системе экономической безопасности государства. Выделены составляющие процесса фискального регулирования внешнеторговой деятельности.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, фискальное регулирование внешнеторговой деятельности, составляющие экономической безопасности государства, рычаги и инструменты фискального регулирования.

Shuprudko N. V. Fiscal regulation of foreign trade in the system of economic security of the state

The essence of fiscal regulation of foreign trade in the system of economic security of the State is scientifically substantiated. The author's definition of «fiscal regulation of foreign trade» through the prism of the theory of Security Studies is proposed. In particular, the notion of «fiscal regulation of foreign trade» is proposed to consider as a set of regulatory measures of the State with the use of instruments, levers, incentives and sanctions whereby the protection of national economic interests is ensured.

The important role of fiscal regulation of foreign trade in the pursuit of national economic interests, and therefore in the state economic security ensuring, is noted. As a result of this research, fiscal regulation of foreign trade has the highest correlation with financial and foreign components of economic security of the State; it has its impact on all other components, because the goals of public policy, which are implemented through the mechanism of fiscal regulation of foreign trade, determine the following components: real economy development, filling of the state budget with financial resources, international trade activation, qualitative food providing for population of the State and transition of the State on the path of sustainable economic growth. The place of fiscal regulation in the system of economic security is shown. Parts of the process of fiscal regulation of foreign trade are isolated. In particular, the main elements of fiscal regulation of foreign trade are the following: fiscal levers (import and export taxes, value added tax, excise tax, expenses from the state budget for external trade). In turn, the effect of fiscal levers is being realized through the following fiscal instruments: tax rates, rules and regulations, size of donations, subventions and subsidies, credit and insurance conditions, norms of depreciation deductions. In addition, fiscal regulation items include the following: financial incentives (tax credits, government loans, acceleration of depreciation) and financial sanctions (penalties, fines, budget financing cancellation).

Key words: economic security of the State, fiscal regulation of foreign trade, economic security components, levers and instruments of fiscal regulation.

Стаття надійшла 12 травня 2017 р.